

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”

ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ”

ЖИВА МИЛКОВА ГОСПОДИНОВА

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА
И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР” НА ТЕМА:**

**ИКОНОМИЧЕСКА ЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛНИ ПРОМЕНИ В
СТРАНИТЕ ОТ ЦЕНТРАЛНА АМЕРИКА (80-те -90-те г. на XX век)**

Област :2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

Професионално направление: 2.2. ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р ЕЛЕОНОРА ПЕНЧЕВА

София, 2018 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита със заповед № 1020/30.04.2018 г. от ректора на Югозападен университет „Неофит Рилски” - Благоевград. Състои се от увод, три глави, заключение и библиография - общо 376 страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 28.06.2018 г. от 13:00 часа в зала 401 на УК-1 на ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград.

Материалите по дисертационния труд са на разположение при секретар Катедра „История” при ПИФ на ЮЗУ „Неофит Рилски” – гр. Благоевград

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд изследва икономическите и социалните реформи в Централна Америка, започнали през 80-те и 90-те години на 20 век и отражението в тях на промените в глобалния пазар и изискванията на Вашингтонския консенсус. Правителствата на държавите от Централна Америка реализират тази политика, като насочват вниманието си в следните области: регулиране и стабилизация на икономиката, с обещанието да се коригират макроикономическите дисбаланси и да се преодолеят неефективното разпределение на ресурсите в публичния сектор; увеличаване на частната инициатива и новия модел на растеж, ориентиран към насърчаване на износа.

Изследвани са резултатите от приватизацията – в изпълнение изискванията на Международния валутен фонд (МВФ) и „затягане на коланите“ с обещание за стабилно развитие след децентрализацията. Глобалният пазар налага ограничаване ролята на държавата в икономиката и в нейните социални отговорности. Правителствата се изправят през изпитанието да балансират предизборните си обещания за по-добър живот на населението с налаганите изисквания на Международния валутен фонд (МВФ) и през 90-те години – Вашингтонския консенсус.

Социалната политика е разгледана чрез дейностите на държавните институции за регулиране на социалните отношения между хората, разпределението и потреблението на социалните продукти. В дисертационния труд е поставен акцент върху основните две направления на социалната политика - образование и здравеопазване, за да се проследи чрез тях резултатът от неолибералните политики.

Изследването обхваща *80-те и 90-те години на 20 век*, времето на преодоляване на военните конфликти в Никарагуа, Хондурас, Гватемала и Салвадор и установяването на траен мир в целия регион. Управлението на военните диктатури е свързано с доминиращия милитаризъм, с липса на опит и грешки в изграждане на демократичното общество, с недостатъчен политически и икономически капацитет на управляващите. Изследвана е политическата нестабилност в Никарагуа и сблъсъкът на две противоположни идеологии – капиталистическата и социалистическата. Проследени са социалните проблеми – бедност, безработица и маргинализация на цели етнически групи в периода от управлението на военните диктатури. Историческият опит доказва, че неразвитите граждански общества и репресивните режими не са добра основа за демократичен преход и политическа стабилност.

Акцентирано е върху развитието на държавите, които не са преживявали конфликти и правителствата са се справили много по-добре с икономическото развитие и социалната политика. Като една от най-старите демокрации в Латинска Америка, Коста Рика установява стабилна политическа система. По-ранното либерализиране на икономиката води до по-високи темпове на развитие. Анализът на разгледания в изследването период обаче доказва, че и в икономически по-стабилната Коста Рика, липсва реален диалог с международните финансови и икономически институции, за да не се стесняват националното производство и възможностите за печалби на местния пазар.

Изследването проследява серията от трансформации в икономически, политически и социален аспект, които латиноамериканските държави преживяват през *десетилетието на 90-те години* след прилагането на „Вашингтонския консенсус“. Анализирани са неолибералните реформи в страните от Централна Америка и са открити преки връзки между тях и увеличаването на неравенството, бедността и липсата на достъп до социални програми. Правителствата на Коста

Рика единствени извършат структурните промени в икономиката на страната, едновременно със запазване на държавния контрол и регулация на процесите. В останалите държави правителствата не предприемат тези социално значими мерки за ограничаване на частния монополизъм и резултатите на социално-икономическите индикатори са много по-ниски от тези в Коста Рика.

Изследвани са реформите в здравеопазването, образованието и отражението върху качеството на живот на обикновения гражданин в отделните държави от Централна Америка. Направена е констатация, че държавите са принудени да делегат управлението си с международните организации и постепенно губят ролята на арбитър на цялостния икономически и политически живот.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са социалните политики на правителствата в Централна Америка в годините на икономическа либерализация. Анализират се структурните реформи в икономиката и резултатите от тях за цялото население, в името на едно по-добро национално благоденствие.

Предмет на настоящото изследване са външните и вътрешни фактори, които оказват влияние върху политиката на правителствата. Анализира се развитието на глобалния модел в икономиката на развиващите се държави. Либерализирането на икономиките в държавите от Централна Америка, което ограничава социалните политики на правителствата и невъзможността им да защитят населението.

Хронологични рамки

Хронологичните рамки на изследването са определени въз основа на обективното съдържание на процесите, свързани с икономическите и социалните реформи в Централна Америка. Долната хронологическата граница е естествено

определена от началото на 80-те години на 20 век, когато започва прилагането на неолибералните политики в някои държави от региона. Крайната хронологическа граница е поставена в края на 90-те години, когато процесът на либерализиране на икономиките е наложен във всички страни от Централна Америка. Значимостта на процесите и тяхната специфика в този времеви период обуславят поставените хронологични рамки.

Актуалност на темата

Актуалността на изследването се обуславя от липсата на цялостна разработка в българските изследвания за социалната проблематика на държавите от Централна Америка в условията на глобализацията. Дисертационният труд изследва последиците от неолибералната политика за социалния живот: бедност, неравенство, безработица, здравеопазване, възможности за образование, качество на живот.

Анализирани са резултатите от изискванията на Международния валутен фонд (МВФ) за стабилно развитие. Проследени са реалните възможности на политиката в тези държави за защита на основните права на населението, съобразно конституциите на държавите, което определя актуалността на дисертацията.

Факторите, определящи успехите и проблемите в работата на правителствата са важен опит за други развиващи се държави, изпълняващи Вашингтонския консенсус. България също може да се възползва от положителните резултати и да анализира критично неуспехите. Материалите от дисертацията могат да се използват от компетентните органи при разработката на съпътстващи стратегии от правителствата.

Методи на изследването

Методологическа основа на изследването са общоцивилизационните концепции за развитието на света и развитието на неолибералния модел. Общоцивилизационният принцип разкрива събитията в общата картина на еволюцията на човечеството, позволява да се оцени дадено събитие през призмата на общочовешките ценности, утвърдени през вековете. Сравнително-историческият метод разкрива повторемостта на политики, модели на развитие, събития, качества на обществото. Сравняването на две, три или повече научни тези също е от особена важност за изследването - проследяването на доводите и дискусиите по даден въпрос е необходимата предпоставка за заемащото на обоснована изследователска позиция.

Основен изследователски метод на научното познание е методът на историческия анализ. Принципът на историзма позволява да се разкрие последователността на държавните политики, специфичните черти на общественото развитие в тях, които водят до увеличаване или намаляване на бедността, до откриване на закономерности и тенденции. Допълнен от метода на сравнителния, системния и общоцивилизационния анализ, настоящият труд разкрива максимално точна картина на социалните процеси в изследваните държави. В хода на проведеното изследване са използвани икономико-статистически метод, превод и обработка на информация, вследствие на която са направени важни аналитични заключения.

Цел и задачи на изследването

Цел на изследването е да се проучат социално-икономическите проблеми на страните от Централна Америка и възможностите на правителствата да ги решават в условията на глобалната икономика. Заедно с това се проследяват и анализират икономическите стратегии, които правителствата предприемат, изпълнявайки решенията на световните икономически и финансови субекти.

Изследването търси корените на нарастващото социално и икономическо неравенство в региона. Анализира се връзката между демократизирането на държавите и политиките за подобряване условията на живот. Изследвана е ролята на демократичните правителствата в централноамериканските държави в защита на конституционните права на гражданите.

Набелязаните цели и задачи формират структурата на дисертационния труд.

Разработеност на проблема

Направен е опит за цялостен анализ на разглежданата тема, който се основава на частични научни достижения на други автори.

Темата на дисертацията е слабо застъпена в *българската научна литература*. Отделни области от изследването са застъпени в книгите и статиите на доц. д-р Елеонора Пенчева. В „Шансовете на демокрацията в Латинска Америка”¹ тя анализира военните режими и диктатурите в региона като удобна форма за контролиране на ресурсите от страна на външни корпорации. В статията „Неолибералните програми на юг от Рио Гранде и „социалистическите” им алтернативи”², се разглеждат последиците от прилагането на неолибералните програми, условията и факторите, които влияят на качеството на живот на населението в Никарагуа. Анализът на взаимоотношенията на местните икономики с икономиките на развитите държави и влиянието, което те оказват на икономическото и политическо развитие на държавите в региона е от основно значение за изследването.

В помощ на анализа са изследванията на проф. д. н. Лазар Копринаров, които дават широка картина на промените в региона. В статията „Деконструиране

¹ Пенчева, Ел. Шансовете на демокрацията в Латинска Америка. Изд. „Лик“, 1998.

² Пенчева, Е. Неолибералните програми на юг от Рио Гранде и „социалистическите” им алтернативи. В: сп. Геополитика, бр. 3/2009.

на „лявата вълна“ в Латинска Америка“³ се разкрива тенденцията към олевяване на новите правителства в страните от Латинска Америка като стремеж за укрепване на солидарността и включване на бедните слоеве в активния политически живот.

Основа на дисертацията са *изследванията на латиноамериканските автори*, които разглеждат икономическата либерализация в страните от Централна Америка и отражението ѝ върху социалния живот. По-голямата част от авторите са критични относно възможностите, структурните промени да намалят неравенството. Костариканският икономист, академик и политик Хенри Мора⁴ критикува икономическата политика на правителствата след кризата, защото е фокусирана върху възстановяването на макроикономическото равновесие, но не и върху структурните причини за нестабилността.⁵ Други автори, като Хорхе Варгас, Хенри Мора и Силвия Лара⁶ твърдят, че икономическата криза и последвалите структурни реформи отслабват растежа на благосъстоянието и социалната справедливост. В своята статия „Del estancamiento económico al desarrollo acelerado“⁷ Х. Варгас разкрива, че дори в годините на икономически растеж, парите на държавата не са достатъчни, за да се намали бедността. Според автора, икономическият растеж е необходим, но не е достатъчно условие за развитие, ако не се промени политиката.

³ Копринаров, Л. Деконструиране на „лявата вълна“ в Латинска Америка, Nota Bene, бр. № 19, 2011 г. <http://notabene-bg.org/read.php?id=204>.

⁴ Хенри Мора Хименес е костарикански икономист, академик и политик. Той е избран за заместник-председател на Законодателната асамблея на Коста Рика за периода 2014-2018 г. Декан е на Факултета по социални науки на Националния университет. Мора е критик на неолиберализма и противник на споразумението за свободна търговия.

⁵ Mora Jiménez, H. Costa Rica en la encrucijada: Los límites del ajuste estructural y los urgentes desafíos de la reforma económica y social. Revista Economía y Sociedad, número 11, setiembre-diciembre de 1999, p. 5-14.

⁶ Lara, S. De la polarización a la prosperidad compartida en serio. El financiero, Costa Rica, noviembre 2005.

⁷ Vargas Cullell, J. Del estancamiento económico al desarrollo acelerado. El financiero, Costa Rica, noviembre, 2005.

Важен принос за настоящата дисертация има изследването на икономиста проф. Густаво Индар - „Reformas Económicas Y Pobreza En Nicaragua“⁸ Той отразява икономическите и социалните реформи на правителствата в Никарагуа, механизмите на аграрната реформа на сандинистите и положителния резултат от нея. По-нататък в своя труд авторът разкрива и проблемите в никарагуанската икономика след демократичните промени. От особено значение за изследването са научните трудове на салвадорския икономист Александър Сеговия – „Cambio Estructural, Políticas Macroeconómicas Y Pobreza En El Salvador“ и „El Salvador: balance-of-payments liberalization, remittances, employment and poverty“⁹. В тях авторът дава информация за финансовото състояние на Салвадор през годините на военните режими и последвалите демократични преобразования, критикува новата икономическата стратегия и апелира за необходимо ѝ преразглеждане за намиране на начин за намаляване на крайната бедност в страната. Проблемите с нарастващото социално неравенство според автора са пречка за гарантиране устойчивостта на икономическия растеж.

За разкриване на икономическите политики в региона, важен принос имат двамата икономисти - директора на Изследователския институт по икономически науки Х. Агуилар¹⁰ и заместник-директор на института Хуан Диего Трехос.¹¹ Двата са пионерите в икономическите изследвания в Коста Рика и работят по икономическите стратегии за бъдещето на Коста Рика, които обвързват и със

⁸ Г. Индар е участвал в многобройни проекти за научни изследвания и изграждане на капацитет в цяла Латинска Америка. Той е редактор на Икономическите реформи, растежа и неравенството в Латинска Америка и съ-редактор на критичните въпроси в международната финансова реформа.

⁹ Салвадорският икономист Александър Сеговия, завършва магистърска и докторска степен във Великобритания. Проучванията и публикациите му включват преходите след края на конфликта, репарации програми за жертвите на конфликти, бедност и разпределение на доходите, икономически модели в Централна Америка.

¹⁰ Х. Агуилар е директор на Изследователския институт по икономически науки и професор в икономическата школа на Университета в Коста Рика. Дипломира се в университета в Кънектикът и специализира в областта на публичните финанси и икономическото регулиране.

¹¹ Хуан Диего Трехос Солорзано е изследовател в университета в Коста Рика. Той работи в Министерството на труда и прави задълбочени изследвания по въпросите на пазара на труда, особено в неформалния сектор, разпределението на доходите и бедността.

социалните проблеми в обществото. Авторите, които изразяват критични мнения твърдят, че икономическата криза и последвалите структурни реформи отслабват възможностите за растеж на благосъстоянието и социалната справедливост и увеличават бедността в централноамериканското общество. Принос към дисертационния труд има изследването на Х. Диего Трехос и П. Саума „Costa Rica“, публикувано в сборника „Gasto público en servicios sociales básicos en América Latina y el Caribe: análisis desde la perspectiva de la Iniciativa 20/20“. ¹² Авторите анализират увеличението на бедността в костариканското общество през 80-те години. Принос за анализа на държавното управление в региона има оценката на Х. Агилар за преразпределение на доходите. ¹³ Авторът посочва, че за да се гарантира социалното благосъстояние, държавата трябва да регулира пазара и да защитава потребителите.

Друго направление са авторите, които дават положителна оценка за политиката на либерализация в страните от Централна Америка. Едуардо Лизано ¹⁴ в своята книга „Ajuste y Crecimiento en la Economía de Costa Rica“ отбелязва, че процесът на реструктуриране се откроява като икономически растеж и съживяване на икономиката, затова глобалният модел и икономическата либерализация са единствената алтернатива за справяне с икономическите и социални трудности. В съавторство с Рикардо Монге Гонзалес, Едуардо Лизано отбелязва в научния труд, озаглавен „Apertura económica e industrialización en Costa Rica“ ¹⁵ , че прилагането на модела на икономическа либерализация дава положителен резултат, а влошаващите се резултати в социално-икономическото

¹² Sauma, P.; Trejos, J. D. Costa Rica. In: Gasto público en servicios sociales básicos en América Latina y el Caribe: análisis desde la perspectiva de la Iniciativa 20/20. CEPAL, 1999, p. 346.

¹³ Aguilar, J. Reforma y modernización del Estado en Costa Rica 1982-2004: Antecedentes, desarrollo y perspectivas. ICAP-Revista Centroamericana de Administración Pública (56-57): 183-205

¹⁴ Едуардо Лизано Файт завършва икономика в Женева и има магистърска степен от Икономическия университет в Лондон. Професор е към Университета в Коста Рика. Той е икономически съветник на президента Ф. Орлич и член на Съвета на директорите на ITCO, Централната банка, IFAM и CONICIT.

¹⁵ Monge, R.; Lizano, E., Apertura económica e industrialización en Costa Rica. 1ª edición, Academia de Centroamérica, San José, Costa Rica, 1997,

развитие са последица от стария икономически модел. Неговата гледна точка обективно посочва, че икономическото развитие е само един аспект от по-сложен процес на промяна, който е неразривно свързан със социалния прогрес и демократизацията.

Положителният пример за успешен модел на провеждана социална политика в Коста Рика се споделя в разработките на костариканския икономист Пабло Саума¹⁶. В книгата си „Pobreza, distribución del ingreso, mercado de trabajo e inversión social en Costa Rica“¹⁷ авторът посочва положителния акцент, който правителството на Рафаел Анхел Калдерон поставя върху социалната сигурност, като съчетава новите икономически политики с увеличение процента на разходите за публични социални нужди.

За проблемите на икономическото развитие са важни гледните точки на световно признати икономисти, които публикуват научните си анализи в изданията на *Икономическата комисия за Латинска Америка и Карибите* (ИКЛИАК) и дават ценна информация и положителни оценки за провежданата икономическа политика на правителствата в Централна Америка. Сред тях е проф. Марио Арана¹⁸, който търси баланс между икономическото развитие на Никарагуа и международните пазари и е поддръжник на решителни структурни реформи и либерализацията на икономиката. Неговите проучвания са насочени към макроикономическите и коригиращите политики, външния дълг, бедността и публичните разходи за социални програми. Анализите му дават важни данни за икономическите и социални показатели. В съавторския си труд „Nicaragua“, публикуван в сборника на

¹⁶ Пабло Саума е доктор по икономика и преподавател в Университета на Коста Рика (UCR).

¹⁷ Sauma, P. Pobreza, distribución del ingreso, mercado de trabajo e inversión social en Costa Rica. Realizada para el Proyecto Estado de la Nación, 2002.

¹⁸ Марио Арана е доктор по икономика от Тексаският университет в Остин. Бивш финансов министър на Никарагуа и министър в Министерство на промишленото развитие и търговията и бивш президент на Централната банка на Никарагуа. Той член на борда на директорите на Американската търговска камара в Никарагуа (AmCham).

„Gasto Público En Servicios Sociales Básicos En América Latina Y El Caribe“, ¹⁹ авторът разкрива обективната социална картина на повишаващите се нива на бедност в Никарагуа.

Докладите на ИКЛАК са от важно значение за изследването поради реалистичния подход в анализите и изводите на авторите. Те изследват степента на бедност в страните от Централна Америка, разглеждат причините и факторите за този проблем в процеса на налагане модела на икономическа либерализация, обективно посочват проблемите при прилагането ѝ. Проучванията на друг специалист от ИКЛАК - Х. М. Виласусо ²⁰ разглеждат ролята на международните финансови институции (Международния валутен фонд - МВФ, Световната банка - СБ и Международната агенция за развитие на САЩ - USAID) в процеса на стабилизиране и реформи в Коста Рика. Авторът, който е с леви политически пристрастия, критикува прекомерната зависимост на държавите от външните организации и отбелязва ограниченията, които те имат върху определянето налагат върху националните политики.

Представителите на руската школа заемат важно място в историографията по въпросите за икономическото и социално развитие на държавите от Централна Америка. В своите научни трудове, публикувани в списание „Латинская Америка“, издавано от *Института по Латинска Америка към Руската академия на науките (РАН)*, те анализират причините за *огромното неравенство, проблемите в образованието и здравеопазването*, прилагането на неолибералните политики. Съветската школа през 80-те години разглежда процесите в Латинска Америка през призмата на тогавашната идеология - марксизма и вижда причините за изостаналото развитие само в нехуманния капиталистически модел. В тази група са

¹⁹ Arana, M.; Chamorro, J. S., De Franco, S., Rivera, R., Rodríguez, M. Nicaragua. In: Gasto Público En Servicios Sociales Básicos En América Latina Y El Caribe. CEPAL, 1999.

²⁰ Хуан Мануел Виласусо Естомба е костарикански политик и икономист, професор по икономика в университета в Коста Рика. Виласусо е бивш директор на Института за икономически изследвания в Университета в Коста Рика и бивш министър на планирането (1983-1986 г.).

К. Л. Майданик, И.М Булычев, З. И. Романова, В. А. Кузьмищев и др. Кива Майданик е ярък представител на алтерглобализма, като възможен вариант за преодоляване на неравенството и търсене на справедлив модел за развитие. Авторът определя бедността като екзистенциален проблем - загуба на достойнство, безверие, липса на вяра в собствените възможности, липса на достъп до основни човешки права- храна, образование, лечение, основни културни потребности.²¹

С разпадането на СССР руската научна школа преживява криза, свързана с идеологията на социализма и търсенето на нови принципи и гледни точки, но остава хуманната призма на изследване, поставянето на човека в центъра на развитието на обществото, политиката и икономиката. Някои оценяват този подход като „ляв“, но както подчертава доц. Е. Пенчева, социализмът е само един кратък опит в историческото търсене на по-добър живот и провалът му няма да спре вечния стремеж на човечеството към справедливост.

Автори като В. И. Сальников²², М. Л. Чумакова²³ описват процесите на преобразуванията в латиноамериканските общества като продължаващ процес на търсене на възможности за преодоляване на бедността. От важно значение са трудовете на доктора на историческите науки, професор от Московския държавен университет, известния латиноамериканист А. И. Строганов. Неговата монография „Новейшая история стран Латинской Америки“ проследява резултатите от неолибералните реформи, осъществени през 90-те години. Авторът вижда в методите на прилагането на либералния модел много от причините за увеличаващото се социално разслоение на населението. Строганов заключава, че в началото на новия век, Латинска Америка отново е изправена пред проблема да се

²¹ Майданик, К.Л. В: сп. Латинская Америка, 1990, № 9, с. 5.

²² Сальников, В. И. Особенности революционных процессов в Латинской Америке. В: Политические изменения в Латинской Америке, бр. 3-4, 2008.

²³ М. Л. Чумакова е политолог, кандидат на историческите науки и научен сътрудник към ИЛА. Автор на редица научни трудове в сп. „Латинская Америка“, които разглеждат икономическите и социални проблеми в Централна Америка през 90-те години.

съчетаят икономическата ефективност с адекватна защита на социалните права на населението

Важен принос за изследването има научният труд на доктора на икономическите науки А. В. Бобровников.²⁴ Авторът анализира процесите на глобализация в латиноамериканските държави и допринася за научното разбиране на причините и следствията, протичащи в латиноамериканските и карибските държави. Автори като В.И. Сальников²⁵ и Е. Е. Кузнецова²⁶ описват процесите на преобразуванията в латиноамериканските общества като продължаващ процес на търсене на различни възможности за преодоляване на бедността. В своята научна статия Е. Кузнецова разглежда промените в ролята на държавата в социалната сфера с въвеждането на новия икономически модел чрез нови подходи за решаване на социални проблеми. Проучени са опитите на държавите от региона да решат проблемите на бедността и социалното неравенство.

Структурните реформи се разглеждат в трудовете на икономиста Р. Коминети.²⁷ В своята статия „Процес приватизации“²⁸, публикувана в сп. „Латинская Америка“, авторката дава важна информация за приватизационните процеси в началото на демократичния преход в Никарагуа.

Важно значение за историографията имат и научните трудове на западните латиноамериканисти. Евелин Хубер²⁹ в съавторство с Д. Стивънс³⁰ представят

²⁴ Бобровников, А.В. Процесс глобализации и периода кризисных потрясений 90-х годов. В: Латинская Америка, бр.10/1999, с. 4-14.

²⁵ Сальников, В. И. Особенности революционных процессов в Латинской Америке. В: Политические изменения в Латинской Америке, бр. 3-4, 2008.

²⁶ Кузнецова, Э.Е. Социальная политика в странах Латинской Америки в начале XXI. В преемственность и перемены. <http://naukarus.com/sotsialnaya-politika-v-stranah-latinskoy-ameriki-v-nachale-hhi-v-preemstvennost-i-peremeny> (available on 15.10.2017)

²⁷ Р. Коминети е бивш ръководител на катедра "Икономическо регулиране", заместник-министър на телекомуникациите към Министерство на транспорта и телекомуникациите на Чили.

²⁸ Коминети, Р. „Процес приватизации“. В: сп. Латинская Америка, бр.1/1996, с. 31

²⁹ Евелин Хубер е професор по политология, с магистърска степен от Университета в Цюрих и докторска степен от Университета в Йейл. Научните ѝ интереса свързани с демократичните процеси и неравенствата в страните от Латинска Америка. Тя е бивш президент (2012- 13) на Асоциацията за латиноамерикански изследвания.

систематичен преглед на неравенствата в доходите между отделните страни в Латинска Америка в своята книга „Democracy and the left: social policy and inequality in Latin America“³¹. Техният изследователски поглед е насочен към прехода от планирани към отворени пазарни икономики в Латинска Америка и дават важна информация за неравенството, съпътстващо тази промяна в икономиките и обществата.

Друго направление в изследването са западните автори, които имат критичен поглед над анализиранията последствията от икономическата либерализация в региона. Ярък представител на критиците на методите на прилагане на неолибералните реформи е американският проф. Ноам Чомски³². В своята книга „Петата свобода или власт и идеология“³³, той анализира политиката на американското правителство в Гватемала, и отбелязва, че Белият дом работи само в защита на американските бизнес интереси и заставя военните режими да приемат закони, които не са от национален интерес. Ноам Чомски разкрива в книгата си „Имперски амбиции“³⁴ пътят на финансовите капитали, които отиват за създаването на „офшорни зони“ (както е случая с Панама), вместо да подпомагат реално икономиките на развиващите се държави като инвестиции. В книгата си „Каквото кажем, става. Интервенции“³⁵, авторът анализира причините за голямото социално неравенство в Никарагуа, като последица от американската икономическа политика през „демократичния период“ на страната.

³⁰ Джон Д. Стивънс е професор по политически науки и социология, възпитаник на Харвард и Йейл. Основните му интереси са сравнителната политика и политическата икономика, с фокус върху Европа, Антиподите, Латинска Америка и Карибите.

³¹ Huber, E.; Stephens, J.D. Democracy and the left: social policy and inequality in Latin America. The University of Chicago Press, 2012.

³² Аврам Ноам Чомски е американски лингвист, философ, когнитивен изследовател и политически активист. Той е институтен професор и професор емеритус по лингвистика в Масачузетския технологичен институт. Н. Чомски е сред най-известните фигури в американската левица и последователен и пряк критик на правителството на САЩ.

³³ Чомски, Н. Петата свобода или власт и идеология, изд. АГАТО, С., 2001, с. 26.

³⁴ Чомски, Н. Имперски амбиции. БАРД, С., 2006, с. 162.

³⁵ Чомски, Н. „Каквото кажем, става. Интервенции“, ИК БАРД, С., 2009, с. 74.

Архиви

Настоящото изследване включва извори, които обхващат документи, имащи отношение към икономическите и социалните политики на правителствата в Централна Америка в годините на икономическа либерализация. Водещо място имат официалните документи - закони, договори и споразумения.³⁶

³⁶ The Comprehensive Agreement on Human Rights, signed at Mexico City on 19 March 1994; The Agreement on Resettlement of the Population Groups Uprooted by the Armed Conflict, signed at Oslo on 17 June 1994; The Agreement on the Establishment of the Commission to Clarify Past Human Rights Violations and Acts of Violence that have caused the Guatemalan Population to Suffer, signed at Oslo on 23 June 1994; The Agreement on Identity and Rights of Indigenous Peoples, signed at Mexico City on 31 March 1995; The Agreement on Social and Economic Aspects and the Agrarian Situation, signed at Mexico City on 6 May 1996; The Agreement on the Strengthening of Civilian Power and on the Role of the Armed Forces in a Democratic Society, signed at Mexico City on 19 September 1996; The Agreement on the Definitive Ceasefire, signed at Oslo on 4 December 1996; The Agreement on Constitutional Reforms and the Electoral Regime, signed at Stockholm on 7 December 1996; The Agreement on the Basis for the Legal Integration of URNG, signed at Madrid on 12 December 1996; The Agreement on the Implementation, Compliance and Verification Timetable for the Peace Agreements, signed at Guatemala City on 29 December 1996; Constitución Política de Panamá, 1972, reformada por los Actos Reformatorios de 1978 y por el Acto Constitucional de 1983, 1994 y de 2004. Editorial Mizrachi & Pugol, S.A. Panamá. 2001; Contraloría General De La República. Dirección Nacional De Asesoría Jurídica. Ley 32 De 8 De Noviembre De 1984 [https://www.contraloria.gob.pa/assets/ley-32-de-8-de-noviembre-de-1984-\(versi%C3%B3n-revisada\).pdf](https://www.contraloria.gob.pa/assets/ley-32-de-8-de-noviembre-de-1984-(versi%C3%B3n-revisada).pdf) (available on 20.09.2017); Constitución Política de la República de Nicaragua de 1987, Ley de Reforma Parcial de la Constitución Política de la República de Nicaragua. No. 192 del 1 de febrero de 1995; Constitución Políticas de la República de Guatemala. Reformada por Acuerdo legislativo No. 18-93 del 17 de Noviembre de 1993; Constitución Política de la República de Costa Rica de 1949. Con sus reformas, actualizada hasta Ley N° 8365 del 15 de julio del 2003; Constitución Política de la República de El Salvador de 1983 actualizada hasta reformas de introducida por el DL N° 56, del 06.07.2000; Constitución Política de la Republica de Honduras de 1982. Actualizada hasta las reformas del decreto 36 del 4 de mayo de 2005; Código Electoral de Panamá. Ley 11 de 10 de agosto de 1983. Reformado por la Ley 60 de 29 de diciembre de 2006. G.O.25.702.Panamá. 2006; Código De Familia(y sus reformas) Ley n.º 5476 de 21 de diciembre de 1973. <http://www.tse.go.cr/> ; Código Municipal. Decreto Numero 58-88. El Congreso de la República de Guatemala. <https://es.scribd.com/doc/90090609/Codigo-Municipal-Dto-58-88-Guatemala> (available on 23.11.2017); Ministerio de Planificacion y Politica Economica. Politicas publicas para el desarrollo integral: Desarrollo social con eficiencia economica. Panama 1994. <http://www.mef.gob.pa/es/Paginas/home.aspx> (available on 20.09.2017); Decreto Numero 29-89. Ley De Fomento Y Desarrollo De La Actividad Exportadora Y De Maquila, 1989. http://www.sice.oas.org/investment/NatLeg/GTM/ActExportMaquila_s.pdf (available on 20.09.2017); Decreto Número 159-94 El Congreso Nacional. <http://www.bufetevalladares.com/wp-content/uploads/2015/06/LEY-DE-LA-DIRECCI%C3%93N-EJECUTIVA-DE-INGRESOS.pdf> (available on 20.09.2017); Honduras Poder Legislativo, 'Decreto número 31-92, Ley para la modernización y el desarrollo del sector agrícola', 1992, at <http://www.honduraslegal.com/legislacion/legi104.htm> (available on 20.09.2017); Ley De Los Consejos De Desarrollo Urbano Y Rural. Decreto Numero 52-87. El Congreso De La Republica De Guatemala. http://fiic.la/biblioteca/Ley%20de%20los%20Consejos%20de%20Desarrollo%20Urbano%20y%20Rural_Guatemala.a.pdf (available on 23.11.2017); Ley de la propiedad intelectual. <https://www.asamblea.gob.sv/eparlamento/indice-legislativo/buscador-de-documentos-legislativos/ley-de-la-propiedad-intelectual> (available on 20.09.2017); Ley No. 7 de 5 de febrero de 1997, que crea la Defensoría del Pueblo. Panamá. 1997. http://www.organojudicial.gob.pa/justicia-inclusiva/wp-content/blogs.dir/4/files/2009/stories/marcojuridico/leyes/LEY_No_34_DE_1995.pdf (available on 20.09.2017);

Официалните доклади на Организацията на обединените нации (ООН)³⁷ допринасят за изследването с информация за принципите на правовата държава в конфликтни и следконфликтни общества. Докладът на генералния секретар на MINUGUA (United Nations Verification Mission in Guatemala)³⁸ отразява проблема с липсата на съгласуваност между предписанията, наложени от международните институции и националните потребности на Гватемала.

За статистиката в изследването допринасят документите, свързани с отчетите на Международния валутен фонд (МВФ)³⁹. Те разкриват степента на икономическо развитие на държавите от региона и посочват конкретните препоръки на международните институции към правителствата.

Принос към този труд имат *издания от периодичния печат*, които отразяват обществените настроения в различните централноамерикански държави през

Ley 44 - 12-08-1995. Por La Cual Se Dictan Normas Para Regularizar Y Modernizar Las Relaciones Laborales. http://www.sice.oas.org/Investment/NatLeg/PAN/L_RelLab_s.pdf (available on 20.09.2017); Ley De Reconciliación Nacional, № 147 - 23/01/1992. <http://www.asamblea.gob.sv/eparlamento/indice-legislativo/buscador-de-documentos-legislativos/ley-de-reconciliacion-nacional>; Ley De Impuesto A La Transferencia De Bienes Muebles Y A La Prestación De Servicios, № 296 - 24/07/1992 <https://www.asamblea.gob.sv/eparlamento/indice-legislativo/buscador-de-documentos-legislativos/ley-de-impuesto-a-la-transferencia-de-bienes-muebles-y-la-prestacion-de-servicios-iva> (available on 20.09.2017); Ley Orgánica del Tribunal Supremo de Elecciones y del Registro Civil. Ley № 3504 de 10 de mayo de 1965, Publicada en La Gaceta № 117 de 26 de mayo de 1965. <http://www.tse.go.cr/> (available on 20.09.2017); Ley General De Educacion. Decreto № 917, 1996; Peace agreements: El Salvador. United States Institute of Peace, Washington, DC. April, 2001. <http://www.usip.org/publications/peace-agreements-el-salvador> (available on 20.09.2017).

³⁷ United Nations. Economic and Social Council. Implementation of The International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights. Fourth periodic reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, COSTA RICA (Period 1990-2004), 2006. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.CRI.4.pdf> (available on 20.05.2016); UN. Rethinking Poverty Report on the World Social Situation 2010, New York, 2009.

³⁸ UN. Report of Security Council. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, 23 August 2004, p. 6.

³⁹World Bank. Report No. P-5598-NI, 3 sept., 1991, p. 76. <http://documents.worldbank.org/curated/en/876841468324031394/pdf/multi0page.pdf> (available on 15.03.2017); World Bank. Popular Indicators. <http://databank.worldbank.org> (available on 15.02.2017); World Bank. Report No. 12313-GU. Guatemala An Assessment of Poverty, April 17, 1995; World Bank. Report No. 3193-CR. Costa Rica Current Economic Position and Prospects, November 3, 1980. <http://documents.worldbank.org/curated/en/517601468245107713/pdf/multi-page.pdf> (available on 15.06.2017); World Bank. "El Salvador: The Challenge of Poverty Alleviation". Report No. 12315-ES, Annex A, page 3, table A-1, based on Ministry of Planning estimates, 1994; World Bank. Report No. P-3521-CR, April 12, 1983, <http://documents.worldbank.org/curated/en/476761468234861758/pdf/multi-page.pdf> (available on 15.06.2017); World Bank. El Salvador Rural Development Study, 1998. <http://documents.worldbank.org/curated/en/872581468744298141/pdf/multi-page.pdf>

анализирания период. Основно значение имат *латиноамериканските публицистичните периодични издания* - „Prensa libre“; „La Prensa“; „Nueva Sociedad“; „Forbes Mexico“; „Economía y Sociedad“; „Revista Centroamericana de Administración Pública“. Те представят различни гледни точки и позиции, които в известна степен отразяват актуалната картина на обществените настроения, макар и преминала през филтъра правителствената цензура и на редакторската намеса, често правят сравнителни анализи за развитието на държавите от 80-те и 90-те години, когато се прилага Вашингтонският консенсус. Принос към настоящото научно изследване има статията „¿Cuál es el panorama del sistema de salud en Centroamérica?“⁴⁰ на София Менчу, публикувана във „Forbes Mexico“. Изследването отразява проблема с неравния достъп до медицински услуги за всички слоеве на населението в Централна Америка. Региона е представен като важна дестинация за медицински туризъм заради цените и добрите специалитети за тези, които могат да си ги позволят, но е отразена и истината за здравната система като жестока за тези, които нямат средства. От важно значение за изследването на миграционните процеси от Никарагуа към Коста Рика е статията „Migración nica a Costa Rica salta en la discusión sobre crisis con cubanos“⁴¹ на Х. Браво. Авторът посочва процентния дял на никарагуански емигранти в съседна Коста Рика. Статията на Луис Сера „Nicaragua. Entre la corrupción y la exclusión“⁴², публикувана в „Nueva Sociedad“ представя важен анализ относно корупционните практики на неолибералните правителства в Никарагуа и социалният контекст, свързан с бедност, емиграция и несигурност. Друга статия в същия вестник: „Guatemala:

⁴⁰ Menchú, S. ¿Cuál es el panorama del sistema de salud en Centroamérica? In: Forbes Mexico, marzo 22, 2016. <https://www.forbes.com.mx/panorama-del-sistema-salud-centroamerica/> (available on 28.11.2017)

⁴¹ Bravo, J. Migración nica a Costa Rica salta en la discusión sobre crisis con cubanos, 2015. <http://www.laprensa.com.ni/2015/11/25/nacionales/1942708-migracion-nica-a-costa-rica-salta-en-la-discusion-sobre-crisis-con-cubanos> (available on 10.10.2016)

⁴² Serra, L. "Nicaragua: entre la corrupción y la exclusión". In: Nueva Sociedad, № 187/2003, p.4-13.

Nueva derecha y viejos problemas“⁴³ на Виктор Борел, разглежда икономическите и социалните проблеми в гватемалското общество през анализирания период. Статията има принос за изследването с данните, които дава за нивата на безработица неграмотност и обхват на здравни услуги за населението в Гватемала.

За целите на дисертацията са използвани *статии от международни научни списания* „World Development“ и „Journal of Human Rights“. Те разкриват проблемите като бедност, безработица, недोхранване, болести, липса на подслон, влошаване на околната среда, недостатъчни научни и технологични ресурси, неравномерна търговия, дисбаланси, международен дълг, дискриминация по отношение на пола и етническа принадлежност, милитаризъм и граждански конфликти. Принос за изследването има изследването на Р. Делугън, публикувано в списание „Journal of Human Rights“⁴⁴,. Авторът разглежда социалните проблеми в следвоенен Салвадор, конфискуването на земеделските земи от селското население и неангажираността на местната власт към проблемите на салвадорското общество. Статията дава информация и за въведената промяна в националната учебна програма в Салвадор в началото на 90-те години, повлияна от пилотната програма „Култура на мира“ на ООН.

Политическите и социални анализи на специалисти в *западния периодичен печат* са важен източник на информация за настоящото научно изследване. Статията „For many children in Guatemala, lessons have to be learned on the street“⁴⁵, публикувана в „The Guardian“, разкрива проблемите на образователната система в Гватемала и посочва данни за високия процент на недохранване сред гватемалските деца, ранното им отпадане от училище и степента на неграмотност в

⁴³ Borrell, V. G. Guatemala: Nueva derecha y viejos problemas. Nueva Sociedad Nro. 142 Marzo - Abril 1996, p. 6-11.

⁴⁴ Delugan, R. M. Peace, Culture, and Governance in Post-Civil War El Salvador (1992-2000). In: Journal of Human Rights, 2005, p. 233 – 249.

⁴⁵ Shepherd, J. For many children in Guatemala, lessons have to be learned on the street. In: The Guardian, Tue 8 Mar 2011. <https://www.theguardian.com/education/2011/mar/08/global-campaign-for-education-guatemala> (available on 01.12.2017)

обществото. Принос за изследването има информацията за наложените търговски санкции от САЩ на правителството на Д. Ортега в Никарагуа, за размера на американската финансова помощ за контрите. Тя е отразена в статия от края на 80-те години, озаглавена „The U.S. and Nicaragua: A Decade of Pressure“ и публикувана в „The New York Times“.⁴⁶ В американския вестник е публикувана и статията на С. Кинзер - „Walking the tightrope in Guatemala“⁴⁷, която разкрива социално-икономическите проблеми при управлението на гватемалския президент Б. Серезо. Авторът дава ценна информация за неравномерното разпределение на поземлената собственост, отразява проблемите с безработицата и достъпа до образование и до чиста питейна вода. В американския ежедневник „Los Angeles Times“ има много статии за централно американските държави, за проблемите в развитието им, за неравенството и социалната политика. Авторът на „Guatemala Ends Military Rule as Cerezo Becomes President“, М. Милър отразява високия процент на безработица в страната, посочва инфлационните нива и размера на външния дълг и дава реалистично картина на социално-икономическото развитие на Гватемала през анализирания период.

II. Структура на дисертационния труд

Изследването включва увод, изложение, заключение и използвана литература.

В уводната част са представени предметът на изследването, неговият географски и хронологичен обхват, мотивацията и актуалността на темата, целите и задачите на проучването, както и методологията, приложена при неговото осъществяване. Представени са основната теза и приносите на изследването. Въведението включва и

⁴⁶ The New York Times. The U.S. and Nicaragua: A Decade of Pressure. Published: August 9, 1989. <http://www.nytimes.com/1989/08/09/world/the-us-and-nicaragua-a-decade-of-pressure.html> (available on 27.11.2017)

⁴⁷ Kinzer, S. Walking The Tightrope In Guatemala. The New York Times, November 9, 1986. <http://www.nytimes.com/1986/11/09/magazine/walking-the-tightrope-in-guatemala.html?pagewanted=all> (available on 20.06.2017)

обзор на първичните източници, както и преглед на историографията, отнасяща се до темата.

Изложението е обособено в три отделни глави. **Първата глава** на дисертацията се състои от 114 страници и е посветена на т.н. „изгубено десетилетие“, както е широко прието да се определят **80-те години на XX век** в Латинска Америка.

Анализирани са репресивните и авторитарни режими през този период в Салвадор, Гватемала и Хондурас и преминаването от война към мир и от диктатура към демокрация. Войната и икономическите политики, са причина за липсата на балансиран икономически растеж и социална равнопоставеност. Правителствата се ангажират да предпазят икономиката от крах и не могат да се ангажират със социалната политика на народа. Олевяването на правителствата от 80-те години е отговор на нетолерантния модел на капитализма като идеология. Диктаторските режими в Централна Америка по своята същност са десетилетия на господство на военния елит над масите, които нямат опит и практика в защита на своите интереси - те познават само революцията на оръжието.

Историческият анализ на периода показва, че в държавите, които не са преживявали конфликти (Коста Рика и Панама), правителствата са се справили много по-добре с икономическото развитие и социалната политика. По-ранното либерализиране на икономиката води до по-високи темпове на развитие.

Правителствените политики, прилагани през осемдесетте години, увеличават зависимостта и подчинението (политическо и икономическо) по отношение на международните финансови институции и държавите.

Втората глава на дисертацията е с обем от 99 страници и в нея се проследяват политическите и икономическите процеси във всяка една от държавите, трансформациите в икономически, политически и социален аспект. Тези промени са продукт от прилагането на политиките на „Вашингтонския консенсус“. Новият икономически модел изисква преобразуване на връзките, установени между държава, пазар и гражданско общество. Неолибералните реформи в страните от Централна

Америка са пряко свързани с увеличаването на неравенството, бедността и липсата на достъп до социална подкрепа чрез програми, финансирани от държавата. Правителствата на Коста Рика единствени да извършат структурните промени в икономиката на страната, едновременно със запазване на държавния контрол и регулация на процесите.

Анализирана е тенденцията към модернизация в икономиката, с цел да се догонят развитите държави с модерни технологии и високи печалби. В тази глава са разгледани либералните реформи в Никарагуа, осъществени от правителството на Виолета Чаморо и правителството на Арнолдо Алеман в Никарагуа. Държавата е пример за най-стриктно спазване постулатите на Вашингтонския консенсус.

По-нататък в дисертацията се разглеждат аналогични процеси на икономическа либерализация в Панама, Гватемала, Хондурас и Ел Салвадор.

В **третата глава** на дисертацията, състояща се от 112 страници, се прави анализ на социалните политики и се търсят причините за социалните неравенства и бедността, безработицата, проблемите в политиките на държавата в социалната защита, особено в селските райони. Анализирани са причините за появата на високата в региона, „социалното изключване“ на младото поколение от живота на държавата и липсата на алтернативи за него.

Акцентът е поставен на основните показатели - образование и здравеопазване, които са налице във всички държави и дават възможност за очертаване на реалната социална картина като важна част от социалните политики на централноамериканските правителства. Анализирана е важната роля на държавата в секторите здравеопазване и образование, която не бива да се изключва, независимо от политическата система на управление. Разгледана е и липсата на възможност правителствата, изпълняващи изискванията на Вашингтонския консенсус, да заделят нужният финансов ресурс за инвестиционни политики в човешките ресурси - основни здравни грижи и подобрения в образованието с акцент върху техническото образование.

В **заключителната част** са обобщени основните тенденции в икономическото и социално развитие на държавите от Централна Америка. Обръща се внимание на

ефектите от прилаганите правителствени политики и как те се отразяват на неравенството и бедността в региона. В тази част са представени и най-важните изводи на дисертационния труд.

III. Изводи

Изследването на развиващите се държави от Централна Америка, показва, че социалната политика винаги е в рамките на ограниченията от държавния бюджет и компетентността и политическата воля на лидерите.

Акцентът в разработката е поставен на основните показатели - образование и здравеопазване, които са налице във всички държави и дават възможност за очертаване на реалната социална картина.

Когато държавите са в конфликт и войни, превес взема предотвратяването на икономическия крах и преговорите за мир, както е в Никарагуа, Салвадор, Хондурас през 80-те години. Ако има силна политическа воля обаче, дори в тези условия, правителството може да се ангажира с образованието на населението и да постигне значителни успехи, както това се случва при първото правителство на Даниел Ортега. Следващото правителство на Виолета Чаморо се ангажира с икономически реформи, в съответствие изискванията на Вашингтонския консенсус, за да предотврати развитие на икономическата криза, но не продължава успешната образователна политика и неграмотността се увеличава. Това се отразява на качеството на трудовия пазар.

Слабите темпове на икономическо развитие в Никарагуа през 80-те години, поради неуспешният опит да се построи „трети път“ (който се превръща в социалистически), предопределят неуспешната социална политика при В. Чаморо, защото базата за либерализация е слаба. От тук усилията на правителството са да укрепи икономиката, а социалните дейности отиват на втори план. Следователно,

политическият модел не винаги предопределя добри социални показатели, но винаги се отразява на икономическите.

Никарагуа се оказва в средата на сблъсъка на две противоположни идеологии – капиталистическата и социалистическата. Желанието за идеологическо и икономическо надмощие на двете супер сили се отразява негативно на всички развиващи се държави, въвлечени в конфликта. Бедността води до естествен процес на олевяване на масите, а властите нямат ресурсите, условията и възможностите да реализират справедливост.

В Хондурас дори няма опити за демократични реформи. Когато гражданското общество се изгражда с насилие и страх, населението се превръща в лесно управляема маса, която не може свободно да защити своите права, свободи и човешко достойнство. Тогава ако правителството няма капацитета и политическата воля да постигне икономически растеж, социалната политика остава в планове и документи.

В Салвадор, политическата нестабилност не позволява растеж на икономиката, неравенството и социалното напрежение расте и правителствата са ангажирани на първо място със собственото си оцеляване. При прекомерната концентрация на политическа власт, която е характерна за всички държави, без Коста Рика, законите се нагаждат към силите на деня, а не към народа. Затова и военните режими в Гватемала отразяват политическата не ангажираност към социалната и трудовата защита на населението.

Бедността, безработицата и маргинализацията на цели етнически групи в периода от управлението на военните диктатури бележат слабото развитие на гражданското общество. Умората от военните конфликти ги прави апатични за дълъг период от време. Откроява се Коста Рика, където обществото е изключително активно в защитата на своите икономически и финансови интереси.

Експериментът на неолибералния модел икономика в Латинска Америка започва още през 80-те години, но едва в края на 90-те се виждат цялостно някои

негативни последици от прилагането му. Изискванията на МВФ и СБ във всички латиноамерикански държави, включително и в Коста Рика, водят до увеличаване на инфлацията, търговските и фискални дефицити. Правителствата са принудени да вземат нови и нови заеми, което довежда до неизплатим външен дълг.

Приватизацията е основното изискване на Вашингтонския консенсус, но предаването на държавните ресурси в частни ръце оставя националните пазари без големи възможности за развитие, за натрупване на капитали, за откриване на нови производства и работни места. Във всички държави приватизационните процеси водят до увеличаване на безработицата, следователно до увеличаване на бедността. Делът на хората, живеещи под един долар на ден постоянно се увеличава. В същото време, всички държави отчитат икономически ръст, който обаче не намалява неравенството. Дори в Коста Рика и Панама, ръстът на бедността не намалява и през 90-те години.

Изследваният период показва интересни трансформации с ролята на държавата. Идеологията на неолиберализма се свежда до „повече пазар, по-малко държава“. Централноамериканските правителства са принудени да делят управлението на държавите си с международните организации и постепенно губят ролята на арбитър на икономическия, политическия и социалния живот – заедно с това и възможността да осигурят социална защита на населението си.

По силата на сключените договори с МВФ, във всички изследвани държави, финансовите потоци се насочват към изплащането на външния дълг и перото за социални дейности се свива или елиминира, както е в Гватемала.

Поддържането на военните конфликти принуждава правителства да вземат заеми от СБ и МВФ и стават все по-зависими от тях икономически и финансово. При ниските темпове на развитие, излизането от този омагьосан кръг става изключително трудно. Либерализацията на пазарите се превръща в политика, която прехвърля държавните ресурси в глобалните собственици и оставя националния пазар без средства за нормално функциониране. Възможности за производство,

което да погълне поне част от свободната работна ръка са ограничени, защото не се влагат пари в производства, които не могат да носят високи приходи.

Изследваният период показва, че няма правителство, което да има резултатна политика за стимулиране на малкия и средния бизнес, за развитие на националния пазар, за откриване на нови работни места. По-добри показатели има в Коста Рика и Панама, но изолирането на държавата от икономическата и финансова политика, намалява трудовата заетост и допринася за увеличаващото се неравенство. Сериозен проблем за местните производители и през 90-те години е разоряването на средния и особено на дребния бизнес – в икономическите и особено в селскостопанските сектори. По силата на подписаните споразумения, международните компании превземат традиционните култури от националния пазар, конкурират ги с ниски вносни цени и разоряват местните производители или ги поглъщат. Тук ролята на държавата става крайно необходима за контролиране на тези процеси.

Вашингтонският консенсус, и през 90-те години, и през новото хилядолетие, не реализира обещанията и целите, заради които се оказва задължителен за латиноамериканските държави. Увеличават се богатствата на малобройния елит, но просперитане на целия народ няма нито в една държава.

Изследването показва увеличаването на корупцията на всички нива в държавите. Поради тази причина, част от парите, получени от външни източници се пренасочват към личните сметки на политиците. Те от своя страна се задължават да покровителстват и защитават интересите на големите корпорации, пред интересите на целия народ. Изключение прави Коста Рика, която има сравнително успешна социална политика, насочена към националните интереси. Страната се вписва в глобалния пазар още през 80-те години и съумява да използва предимствата, които ѝ дава международният бизнес. За разлика от останалите държави в региона, Коста Рика и Панама (в по-малка степен) имат политика за контрол над безконтролното изтичане на капитали зад граница с ТНК.

Анализът на сектора образование показва следните закономерности и тенденции: основен проблем за правителствата от региона е невъзможният баланс между изискванията на Вашингтонския консенсус, които водят до намаляване на средствата в социалната област и нужда от все повече финанси за образованието. Включването на държавите в глобалния пазар става чрез високо квалифицирани кадри, но само Коста Рика и Панама имат финансовата възможност да ги осигуряват. Останалите държави нямат нужните финанси, за да реализират добрите програми, които приемат и неграмотността продължава да е висока. Приватизирането на училищата и болниците, реално ги превръща в търговски дружества, които се грижат за собствените си печалби. Частното качествено образование и специализираните здравни услуги са достъпни за ограничен кръг от платежоспособното население и реално те не са в услуга на цялото общество.

Следователно проблемът с недостиг на финанси в образованието (както и в здравеопазването) е проблем, който реално не може да се реши само на държавно ниво. Затова разширяването на диалога с международните финансови институции и с ООН става все по-належащ в името на едно добро бъдеще и за развиващите се държави.

Анализът на програмите за реформиране на здравеопазването, показва, че всички правителства от региона постоянно ги усъвършенстват и разширяват, но здравето продължава да е недостъпно за хората от гетата. В държави като Коста Рика и Панама, където има нужните закони, съответните държавни структури осигуряват здравни услуги на по-голяма част от населението, докато в останалите държави – липсата на добро законодателство в здравеопазването не защитава бедните слоеве от населението.

Правителствата отделят значителни финансови средства за развитие на здравеопазването и имат добра законова база за реформите: в Коста Рика реформата е включена в Общия здравен закон; в Гватемала - в Кодекса за здравето; в Никарагуа - в Конституцията на републиката. И в трите държави присъства

принципа за равнопоставеност и гарантиране на равенство в достъпа до здравни услуги в различните региони и за различните групи от населението. В Гватемала и Никарагуа се споменава изрично правото на безплатна здравна помощ за уязвимите сектори. Никарагуа също така дава приоритет на спазването на програмата за майките и децата, подобряване на достъпа и контрола до образование, жилищно настаняване и питейна вода. Проблемни остават хората от гетата.

В държави, където правителството води успешни преговори с международните организации за финансирането на този отдел, успехите са безспорни и успешното здравеопазване в Коста Рика и Панама го доказва. В тях съществува смесена система на здравеопазване, която предоставя по-висококачествени и превантивни здравни услуги. Когато безработицата не е висока, всички работещи, плащат процент от заплатата си и имат гарантирано здравно обслужване, а държавата има възможност за плащане на нужните здравни вноски на най-бедната част от населението.

В тази връзка, държавата може да поеме грижата за намаляване на детската смъртност в най-бедните държави като Гватемала, например. Основна причина за нея е недохранването на децата. Тук, в търсенето на максимална печалба от големите компании, за сметка на ниското заплащане, се използва детски труд. В Гватемала се констатира абсолютни нарушения на общочовешките права за използване на детски труд.

Може да се отбележи неравенство в здравните услуги между столицата и бедните райони в държавите. Навлизането на пазарният принцип в болниците ги прави печеливши търговски предприятия и инвеститорите предпочитат да строят болници в големите градове, където реализират високи печалби. Там се съсредоточават скъпата апаратура и качествените специалисти, заради високите заплати. Следователно, в Коста Рика и в Панама има качествено и високотехнологично медицинско обслужване в модерни частни болници, но за онези, които могат да си платят високите цени на услугите.

В тази конкуренция на възможности не участват хората от отдалечените бедни райони. Строителството на болници в бедните квартали е нерентабилно, поради което огромната част от населението в тях са изключени от здравните услуги.

Важно е да се отбележи следната зависимост: финансирането на президентските кампании и правителството от богатите фармацевтични компании прави президенти и министри подчинени на техните интереси, а не независими субекти в политиката, ангажирани с държавните интереси. На тази база се разширява зависимостта на здравеопазването от лекарствените ТНК. В такава среда расте корупцията във всички нива на бюрократичния апарат и се провалят добре замислени реформи в здравеопазването. Липсата на политическа култура сред управляващите често ги ангажира с реализация на личните им интереси, вместо народните.

Изследването на образователния процес в Централна Америка показва, че той не успява да уеднакви образователната система за всички слоеве на обществото и тя зависи от доходите. Модерното производство изисква добра квалификация на работниците, но тя става недостъпна за хората от гетата. Цели поколения са обречени на неграмотност и невъзможност да си намерят работа и естествено отпадат от икономическата система. Маргинализира се населението в бедняшките квартали. Местните общини нямат финансовата възможност да включат повече хора в курсове за придобиване на основни умения, изисквани от структурната промяна на местната икономика. По този начин отпадат цели региони от изискванията за включване в продуктивните сектори на глобалния пазар. В резултат, неолибералните програми приобщават само работници от малобройната богата класа и част от средната.

Наблюдава се процес на децентрализация на образованието, който активира участието в този процес на различни ведомства, областни, общински и общински администрации от частния сектор. Проблем обаче остава достъпът до училищата,

който е свързан с лошата инфраструктура в районите, отдалечени от градовете и с недостигът на финансови средства.

Следователно, ролята на държавата в сектори като здравеопазването и образованието не бива да се изключва, независимо от политическата система на управление. Държавата е субектът, който може да гарантира социалната защита на населението и неговите интереси по силата на конституцията.

В изследвания период, грижата за децата и бездомните се реализира с програмите за насърчаване и социално подпомагане, които имат задачата да осигуряват повече жилища, училищни столове, центрове за грижи за деца. Проблемите обикновено са свързани с ограничените финанси за стратегии, подпомагащи основните бедни селски групи- коренното население, рибарите и др. Важна стратегия за справяне с бедността е намирането на външни ресурси за социални разходи, която успешно се прилага в Коста Рика.

В изследването на качеството на живот се наблюдава много ниско ниво на основните битови и хигиенни условия на живот – в много от гетата няма достъп до електричество, а това оказва влияние върху културно развитие. Когато хората могат да гледат телевизия, да слушат радио и да бъдат информирани за случващото се около тях, те се адаптират по-лесно към околната среда. Важен фактор, който влияе върху качеството на живот е достъпът до най-голямото благо на земята – питейната вода. В Гватемала повече от половината жилища в селските райони нямат достъп до питейна вода, а 63% нямат канализация. Появява се реална възможност холерата да се разпространява бързо, като предизвика епидемия.

Липсват политики на трудова защита за работниците, които нямат право да оспорват своето заплащане поради риск да останат без работа. ТНК не се ангажират с подобряването на условията на труд в местните предприятия, а държавата е ограничена в изпълнението на тези контролни функции. Следователно, качеството на живот, на по-голямата част от населението не се влияе от високите технологии и модерните производства. Миграцията на населението е един от

изборите, който се прави поради невъзможност да се намери доходна работа, за да се изхранва едно домакинство.

Изследването показва много интересна тенденция в социалната роля на жената в Никарагуа. Исторически факт е, че ролята и правата на жената в Никарагуа са по-големи от тези на мъжете и до края на миналия век, те се съхраняват на много места в страната. Това е така защото жените носят отговорност за грижата на зависими от тях лица (деца и възрастни хора) и същевременно са отговорни към семейния бюджет. Много политики, включително различните проекти в детски градини, са насочени косвено или пряко към отговорността на жените.

Тревожна тенденция в региона е нарастването на престъпността, като следствие от бедността и ниското културно ниво. Салвадор е сред държавите с най-много престъпни групи. Тяхното увеличаване е свързано и с т.нар. „социално изключване“ на младото поколение от живота на държавата. Поради невъзможността да се преодолее бедността, предавана от поколения, децата от гетата се включват в различни банди, занимават се с наркотици и проституция. Престъпните групи банди им създават илюзорното чувство за семейство и те завинаги стават част от криминалния живот на държавите.

Изследваният период показва, че неолибералната икономика увеличава неравенството. Затова решаването на проблемите с бедността, неграмотността, ниското образование, качеството на работната сила, лошите битови условия на живот надхвърлят възможностите на една отделна държава и изискват широка база за дискусии. Това са глобални проблеми на човечеството и е необходимо да се решават на регионално и на общоцивилизационно ниво.

IV. Приноси на дисертационния труд

- ❖ Основен приносен момент на дисертацията е, че в българската научна литература липсва цялостно изследване, разглеждащо процеса на икономическа либерализация и социални промени в страните от Централна Америка. Този труд допринася за обогатяване на българската латиноамериканистика.
- ❖ За първи път са въведени в научен оборот много нови източници - правителствени официални документи (закони, споразумения и договори), както и доклади на *Икономическата комисия за Латинска Америка и Карибите* (ИКЛАК), които могат да бъдат използвани за бъдещи изследвания.
- ❖ Интерес за специалисти и изследователи на Латинска Америка ще бъде прегледа на периодичния печат от региона, който представя различни мнения и гледни точки на журналисти, специалисти и наблюдатели от Централна Америка и континента.
- ❖ Приносен момент са и представените програми за реформиране в здравеопазването в региона, които могат да бъдат полезни за българския опит в този сектор.

V. Публикации по темата на дисертацията

1. „Социалните програми в Боливия и Еквадор – възможности за реализация в глобалния свят“. Публикувана в сборник „Латинска Америка в глобалния свят. Опитът за България“ от Международна конференция в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015, с. 112 – 125.
2. „Миграционни процеси в Централна Америка (примерът на Никарагуа и Коста Рика)“. Публикувана в сборник „Миграционни вълни – минало, настояще и бъдеще“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2017, с. 171-182.

3. „Социалната политика на Коста Рика в края на XX и началото на XXI век“. Публикувана в сборник „Източна Европа и Латинска Америка“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2017, с. 316-326.

4. „Социалната политика на правителството на Никарагуа през 90-те години на XX век“. Доклад за VII Мартенски студентски четения (24–25 март 2017 г.) във Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Исторически факултет, гр. Велико Търново. Под печат.